

Nasreddin Hoca fıkralarının İngilizce çevirilerinde kültürel öğelerin aktarımı¹**Sündüz ÖZTÜRK KASAR²****Burcu YAMAN³**

APA: Öztürk Kasar, S.; Yaman, B. (2019). Nasreddin Hoca fıkralarının İngilizce çevirilerinde kültürel öğelerin aktarımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 450-461. DOI: 10.29000/rumelide.649331

Öz

Bu çalışmanın amacı, Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeden İngilizceye çevirilerindeki kültürel öğelerin aktarımlarındaki kültürel farklılıkları çeviri örnekleriyle sunmak ve çevirilerindeki zorlukları saptamaktır. Nasreddin Hoca fıkraları içeriğinde alt metinleri barındıran ve Anadolu kültürünün gelecek kuşaklara aktarımını sağlayan folklorik metinlerdir. Dolayısıyla bu metinlerin çevirilerinin bir kültür aktarımı olarak değerlendirilmesi ve kültürel öğelerle sembollerin yeterli kültürel ve tarihi bilgi edinilerek dikkatli ve özenli bir şekilde çevrilmesi gerekmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının çevirilerinden seçilen örneklerin değerlendirildiği çalışmada, çeviri eylemini kültür boyutunda ele alan Yuri Lotman'ın semiyosfer, sembol, bakımsızlık ve kültürel bellek kavramları temel alınmıştır. Öncelikle, mizah kavramıyla birlikte Lotman kavramlarının Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilişkisi kurulmuş, sonrasında fıkra örneklerindeki kültürel öğelerin aktarımında tespit edilen zorluklar örnekler üzerinde tartışılmış ve Lotman'ın kavramlarıyla değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda kimi çevirmenlerin, karşılığı bulunmayan kültürel öğelerin çevirilerinden kaçındığı, kimilerinin bu öğeleri yeterli açıklama ve bilgi sunmadan kaynak dilde olduğu gibi bıraktığı, kimilerinin ise hedef kültürde var olan benzer kavramlarla karşıladığı saptanmıştır. Bu bağlamda, çeviri eyleminden önce yapılacak olan göstergebilimsel çözümleme ve yorumlamaların kültürel öğelerin aktarımında çevirmene yardımcı olabileceği ve çevirinin kültürlerarası iletişim işlevine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Nasreddin Hoca Fıkraları, Yuri Lotman, kültürel bellek, gösterge, sembol.

The transfer of cultural elements in English translations of Nasreddin Hodja Jokes**Abstract**

The purpose of this study is to present difficulties that arise from cultural differences in English translations of Nasreddin Hodja jokes. Nasreddin Hodja jokes are folkloric texts intertwined with subtexts, and they render it pass down Anatolian culture to next generations. Therefore, translation of those texts should be seen as an act of cultural transfer and the symbols and cultural elements in those texts should be translated carefully by considering their cultural and background information.

- 1 Bu makale, Burcu YAMAN'ın Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programında Prof. Dr. Sündüz Öztürk KASAR'ın danışmanlığında hazırladığı "Nasrettin Hoca Fıkralarının Çevirilerinde Kültürel Kayıpların İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.
- 2 Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Mütercim Tercümanlık (Fransızca) (İstanbul, Türkiye), sunduzkasar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9642-7073 [Makale kayıt tarihi: 06.10.2019-kabul tarihi: 20.11.2019; DOI: 10.29000/rumelide.649331]
- 3 Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, (Samsun, Türkiye), burcuyaman1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6381-4122

In this study, translation evaluation of Nasreddin Hodja jokes was based on the concepts of semiospher, symbol, assymetry and cultural memory by Yuri Lotman who considered the act of translation as culture. First, the concept of humour was analyzed with an association built between Lotman's concepts and Nasreddin Hodja jokes. Then, the difficulties in the translation of cultural elements in Nasreddin Hodja jokes were discussed with examples identified in accordance with Lotman's concepts. The analysis of translation showed that while some translators avoid translating the cultural elements unique to the source text culture and wipe out the sign in the target text, some translators directly transfer the cultural element from the source culture without explication or elaboration of those items, and still some others use the target culture equivalence of those cultural elements. The difficulties in translation of cultural elements as found in the examples in this study, were ascribed to lack of cultural background information. In this sense, semiotical analysis and interpretations of source text prior to the act of translation could help the translators in transformation of cultural elements and contribute to the intercultural communication function of translation.

Keywords: Nasreddin hodja Jokes, Yuri Lotman, cultural memory, sign. symbol.

Giriş

Önceleri sözlü olarak ortaya çıkmış ve yazıya geçirildikten sonra edebi bir tür olarak gelişen mizah toplumsal bir olgudur. Dolayısıyla da toplumların geçmişten bugüne sahip oldukları değerleri yansıtır. Ferit Öngören, mizahın *sembolik* bir yapıya sahip olduğunu ifade eder (Öngören,1983:34). Mizah, sosyal bir olgu olduğu için aynı sosyal geçmişi paylaşmayan kültürlerin ya da o kültür hakkında bilgisi olmayan başka bir topluluğun o kültürün mizahını anlaması da güçtür. Aynı zamanda bir eleştiri aracı olan mizah, kültürlerarası iletişim açısından da önemli bir role sahiptir. Mizahın üstü kapalı, imalı bilgiye dayanıyor olması onun çevirisinde zorluk yaratan etmenler arasındadır. Mizahın dilsel yönden çevrilebilirliğindeki zorlukları çağrışımlar, yan anlamlar, atasözleri ve deyimler oluştururken kültürel açıdan çevrilebilirliğindeki zorlukları kültürel farklılıklar oluşturmaktadır. Her iki kültürde bulunan semboller aynı içeriği kapsıyorsa göstergelerin alımlanması kolaydır. Tersî söz konusu olduğunda ise göstergelerin kavranması zorlaşır. Kültüre ait bu semboller alıcı tarafından çözümlenmedikçe kültürü tanımak dolayısıyla o sembollerle yapılan mizahı anlamak da güç olacaktır.

Nasreddin Hoca, ünü Türkiye sınırlarını aşmış, Türk halk edebiyatının en tanınan fıkra kahramanıdır. Onun fıkralarını iyi anlayabilmek, yorumlayabilmek ve başka bir dile çevirebilmek için onun hayatı, kişiliği ve çevresini de iyi bilmek gerekir. Nasreddin Hoca, yaşadığı dönemin özelliklerini fıkralarına yansıtmış, yaşadığı döneme ışık tutan hatta bu vesileyle geleceğe de yön veren bir şahsiyettir. Onu anlayabilmek ve fıkralarını doğru aktarabilmek için Selçuklu mizahını dolayısıyla Nasreddin Hoca mizahını anlamak gerekir. Nasreddin Hoca fıkralarının en önemli özelliği bu mizahın alt yapısında hoşgörü kavramının bulunmasıdır. Onun fıkraları Anadolu insanını her yönüyle yansıtmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkralarında mizahı yaratan olgu, Hoca'nın çevresi ile olan diyalogu ve iletişimidir. Nasreddin Hoca'nın fiziksel çevresi ve sosyal çevresi de fıkraları kadar önemlidir (Özçelik, 2017: 98-99). Nükte yani zekâ inceliği ise fıkralarının diğer önemli özelliğidir. Fıkraların çoğunluğu kısa soru-cevap şeklindedir fakat hikâye tarzında olanlar da mevcuttur. Dili sade ve anlaşılırdır (Başgöz, 1997: 43). Bugün kullandığımız pek çok deyim ve atasözüne de kaynaklık etmiştir. Nasreddin Hoca'nın fıkraları Anadolu kültürünün bir parçasıdır.

Nasreddin Hoca fıkralarının farklı dillerdeki çevirilerine bakıldığında kültürel farklılıklar göze çarpar. Neredeyse her toplum, kendi Nasreddin Hocasını oluşturmuştur. Örneğin, Arapların Cuha karakteri, geveze, cahil ve hileci biridir. Cuha fıkralarında eğlenme ve yeme alışkanlıklarında farklılıklar vardır ve eşekli fıkralar yok denecek kadar azdır (Duman, 2008: 105). Makedonlar Nasreddin Hoca fıkralarına kültürlerinde yer verirler fakat yanında İter Peyo adında bir anti kahraman vardır. Pakistan’da anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarında sazın yerini sitar, cevizin yerini mango almıştır ve yemekler Pakistan kültürünü yansıtmaktadır. (Bilik, 2004: 52-62). Macaristan’daki fıkralarda hocanın yerini papaz alır. Nasreddin Hoca Macar fıkralarında sık sık çingene kılığına girer, Anadolu’nun Akşehir gölünde ördek çorbası içen hoca orada balık çorbası içer (Tâsnâdi, 1996: 179-188). Özbekistan’da hoca ata biner. Nasreddin Hoca’nın pek çok benzeri ve prototipi vardır.

Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeden İngilizceye çevirilerinde kültürel öğelerin aktarımı nasıl olmuştur? Gerçekten Anadolu kültürünü yansıtmakta mıdır? Kültürel bilgiler içermekte midir ya da diğer kültürlerde karşılığı olmadığı için çevrilmemiş veya hedef kültürde yer alan öğelerle mi karşılanmıştır? Bu çalışmada bu sorulara cevap aranmaktadır.

Kuramsal çerçeve

Ferdinand de Saussure’un tanımıyla dil, belli bir topluma özgü göstergeler dizgesidir. (2014: 282-283). Saussure’e göre bu topluma özgü göstergeler ancak anlamı sayesinde var olur anlam da göstergeler sayesinde vardır (2014:50). Benveniste de benzer şekilde dilin temel öğesinin gösterge olduğundan bahseder ve dilin insana özgü olan *simgeleştirme* yetisinin de kaynağı konumunda olduğunu vurgular. Ona göre ekin tümüyle simgesel bir olgudur (1995: 80).

Saussure ve Benveniste gibi Lotman da sembol kavramına önem vermiştir. Semboller, içinde uzun metinleri, tarihi bilgileri ve kültürü barındıran dil sisteminin bir parçası olan göstergelerdir ve kültürel belleğin önemli mekanizmasını oluştururlar (Lotman, 2012:143). Örneğin Nasreddin Hoca eşeğine ters biner. Bu davranışının sembolik anlamı vardır. Başgöz’ün görüşüne göre hocanın eşek üzerindeki kavuklu resmi çift kültürlülüğü sembolize eder. Kavuk din adamlılığının, eşek ise köylülüğün sembolüdür (Başgöz, 1997: 25-47). Özdemir ise eşeğe ters binen Nasreddin Hoca imgesini “dünyayı farklı yerlerden yorumlamanın, yaşamı tersinden okumanın ve eleştirel bakışın sembolü” olarak değerlendirmektedir. (2010: 27-40). Eşek mizacı itibarıyla da inatçı, cahil kişilerin özelliklerini yansıtmaktadır. Nasreddin Hoca, fıkralarında, bu tip insanları eşek sembolü üzerinden eleştirmektedir. Eşek tasavvufta da sembolik anlam taşır ve nefsi temsil eder. Dolayısıyla eşeğe ters binmek, nefsin dediğini yapmamak, onun tersine hareket etmek anlamına gelir (Özcan,2005: 1-4). Tarihi bilgi olarak da eşeğe ters binme bolluk törenlerini anımsatırken, 13. yüzyılda kullanılan bir ceza yöntemi olarak da karşımıza çıkar (Başgöz, 1997: 25-47).

Nasreddin Hoca fıkralarında araştırılıp çözümlenmesi gereken pek çok sembol ve sembolik anlatımlar mevcuttur. Bu anlatımların felsefi, dîni, tasavvufî yorumları vardır. Lotman’a göre sembolün en temel işlevi hatırlatma ve bellek olarak hizmet etmesidir. “Kültür kendini belli bir uzam-zaman içinde örgütler ve böyle bir örgütlenme dışında var olamaz.” (2012: 171). Lotman, sembolleri “tarihin varlığını işleyen göstergeler sisteminin değişmez koşulu” olarak görmektedir (2012: 272). Bu noktada Lotman’ın önem verdiği diğer bir kavram kültürel bellek kavramıdır. Nasreddin Hoca Fıkraları kültürel bellek aktarımı konusunda önemli bir işlev üstlenmiştir. Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş kelimeler, âdetler ve geleneklerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları aynı zamanda çeviri

yoluyla başka kültürlere de bu aktarımı sağlamaktadır. Bu bağlamda kültürel öğelerin doğru şekilde anlatılması ve aktarılması büyük önem taşır.

Lotman'ın gösterge ve sembolleri içeren göstergeküre kavramı ise kültür bileşenlerinin oluşturduğu büyük bir anlam evrenidir. Ona göre “göstergekürenin dışında ne iletişim vardır ne de dil” (Lotman,2012: 158). Kültürel bellek bu anlam evrenini anlamaya yardımcı olur. Lotman için kültür tekil ve çoğulluk ilişkisidir. Buna birey ve toplum arasındaki ilişki olarak da bakabiliriz. Nasreddin Hoca Fıkraları da buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nasreddin Hocanın yaşadığı olaylar aynı zamanda toplumun yaşadığı olaylardır ve onun bir yansımasıdır. Yorum ve çözümlemeleri yaparken de bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

Lotman, “Universe of the Mind” adlı eserinde bakışsızlık kavramını tanımlamıştır (1990: 158-160)⁴. Yani bir kültürde var olan bir kavramın diğer bir kültürde karşılığının olmamasıdır. Bu durum çeviriyi zorlaştırır da Lotman'a göre farklılık, çeviriyi zenginleştirmek ve de imkânsız görünen bir iletişimi gerçekleştirmek için fırsattır (Lotman, 2012: 135-136). Örneğin fıkralarda yer alan kavuk, kazan, kaftan gibi kelimelerin tam karşılığı başka bir kültürde olmayabilir ya da o kültürdeki anlam ve görüntüsüyle örtüşmeyebilir. Bu kelimelerin aynen aktarılması ve sergilenmesi bir kültür aktarımıdır dolayısıyla başka bir kültüre bilgi sunmaktır.

Metinler başka kültürün diline belli ölçülerde çevrilebilir olsalar da farklı kültürel kodlar barındırmaları sebebiyle, her zaman bir anlama ve anlamama durumu ortaya çıkar (Lotman, 2012:109). Lotman'a göre bu anlamama durumu iletişim için gereklidir. Hatta yararlıdır. Anlaşılır metin okuyucunun kopyasıdır ve ona fazla bir şey katmayacaktır. Metnin anlaşılır olmaması ise arka plan bilgisi içermesi sebebiyle okura kültürel ve entelektüel yeni bilgiler sunacak ve kendi kültürü ile karşılaştırma imkânı sağlayarak kendi kültürünü daha iyi tanımasına katkı sağlayacaktır. Böylece, çevirinin diller ve kültürlerarası iletişim işlevi gerçekleşmiş olacaktır.

Lotman'ın çeviriye bakış açısı çevirmenin rolüne de yansır. “Çevirmen bir tarihçinin ön çalışması gibi metni metinsel süreçlerle olduğu kadar tarihsel anlamıyla da okunmalı ve okuyucuya iletebilmelidir.” (1990: 217). Bu yüzden dökümanın öncelikle tarihsel alanı göstergebilimsel olarak analiz edilmelidir. Metinlerin eksik bilgi sebebiyle farklı yorumlanması veya çevrilmesi kültürel öğelerin yanlış ve eksik aktarımıyla metnin kültürel dokusunun bozulmasına ve kültürel bellek işlevini yerine getirememesine sebep olabilir.

Bütüncü ve uygulama örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde Türkçeden İngilizceye çevrilmiş Nasreddin Hoca fıkralarından örnekler sunulmuş, örneklerden önce incelenen göstergelerin sembolik anlamları ve dönemsel işlevleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Tablo şeklinde sunulan örneklerin altında Lotman'ın kavramları doğrultusunda değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan çeviri eserlerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Kitabın Adı	Yazar	Çevirmen	Yayınevi	Yayın yılı	Yayın yeri
Oneday the Hodja	Murat Hikmet	Murat Hikmet	Tarhan Yayınevi	1959	Ankara
Stories of Hodja	Turgay Yağan	Turgay Yağan	Önay Matbaası	1972	İstanbul

4 Adı geçen eserden yapılan tüm alıntıların çevirileri tarafımızdan yapılmıştır.

NasreddinHodja Stories	Mehmet Hengirmen	Gözde Akmenek	Engin Yayinevi	1995	Ankara
The wit and the wisdom of Hodja	Nejat Muallimoğlu	Nejat Muallimoğlu	M.E.B Yayinevi	1998	İstanbul
Nasreddin Hodja	Alpay Kabacalı	Nüket Eraslan	Net yayinevi	2006	İstanbul
Selected stories of Nasreddin Hodja	Demet Küçük	Havva Aslan	Profil Yayıncılık	2007	İstanbul
Nasreddin Hoca	Erdinç Babacan	D.Bilgen Gömleksiz	Ravza Yayıncılık	2010	İstanbul
The Philosopher's Philosopher Nasreddin Hodja	Nebi Özdemir	M.Angela Roome	Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını	2011	Ankara
The Selected Tales of Nasreddin Hodja	Tuna Erdoğan	Deniz Tamış	Rumuz Yayinevi	2014	İstanbul

Tablo 1: Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçeden İngilizceye çeviri eserleri listesi

Amaç, çevirmenlerin çevirilerinde ortaya koydukları çözümleri ve alternatif aktarımları sunmak ve tartışmaya açmaktır. Çevirmenlerin kültürel öğeleri aktarmak için ekleme, çıkarma, parantez içi açıklama ve dipnot kullanımı gibi yöntemlere başvurduğu görülmüştür.

Örnek 1:

Nasreddin Hocanın fıkraları arasında eşeğiyle ilgili olanların sayısı oldukça fazladır. Bunda hocanın zamanının çoğunu onunla geçirmesinin yanı sıra onu vermek istediği mesajlar için bir sembol olarak seçmesinin de etkisi büyüktür. Fakat bu sembolik durum için çoğu fıkra çevirisinde ne ön bilgi ne de dipnot yer alır. Özçelik yazmış olduğu kitabında, eşek sembolü ile ilgili bilgilere yer vermiş, eşeğin genelde mecazi olarak kabalık, inatçılık ve cahillik gibi olumsuz özellikleri temsil ettiğini ifade etmiştir (Özçelik, 2017: 99). Bu çalışmada daha önce de bahsedildiği gibi eşeğin 13. yüzyılda bir ceza yönetimine aracılık etmesi bilgisi ise Nasreddin hocanın bir fıkrasında işlenmektedir (2017: 155).

Fıkranın çevirileri incelendiğinde, bu bilginin incelenen çeviri eserlerden sadece ikisinde yer aldığı ve çevirmenleri tarafından döneme ait bilgisinin verildiği görülmüştür. Fakat sembolik anlamına veya açıklamasına yer verilmediği saptanmıştır. Örnekte şu bilgilere yer verilmiştir:

Kaynak Metin	Eraslan Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
eşek	In mean time, the judge decided that the false witness being persecuted be punished by having him ride on a donkey in the streets of the town. s.18	In Ottoman times rogues used to be taken round the city sitting back to front of a donkey as a punishment in order to make public see and know them. s.60

Tablo 2: Nasreddin Hoca Fıkralarında “eşek” göstergesinin sembolik kullanımı ve çevirisi

Eraslan çevirisinde fıkra içerisinde “Bu arada hâkim yalancı şahidin eşeğe ters bindirilerek kasabanın sokaklarında dolaştırılması cezasına hükmetti.” cümlesiyle bu dönemsel bilgiye yer verirken, Gömleksiz’in tavsiye bölümünde “Osmanlı döneminde düzenbazlar halk onları görsün ve tanısin diye eşeğe ters bindirilerek şehrin etrafında dolaştırılırdı.” ifadelerine yer verdiği gözlemlenmektedir (Babacan, 2010:

60). Her iki çevirmen de bu dönemsel bilgiye yer vererek konunun ve fıkradaki nüktenin anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Fıkra ile ilgili sunulan bilgi fıkranın çevirisini zenginleştirdiği gibi kültürel bilgi aktarımına da katkı sağlamıştır.

Örnek 2:

Hocanın diğer fıkralarında da sembolik anlatımlar mevcuttur. Örneğin kazan fıkrasında da görünürde olay bir ödünç alıp verme olsa da mesaj daha geniş kapsamlıdır. Kazan, Anadolu kültürü için vazgeçilmez bir unsurdur. Düğünlerde halka verilecek ziyafet için pişecek çorbalar, yemekler kazanda kaynatılır. Kazan, düğün ve aşın sembolü olduğu gibi doğum ve ölümün de sembolüdür. Doğum yapacak kadın ve ölü yıkamak için gerekli su da kazanda kaynatılır. Hem bolluğu hem yokluğu temsil eder. Rastgele seçilmemiş olan bu kültürel öğenin yerini başka bir gösterge aldığında sembolik anlam da kaybolur. Fıkranın Türkçeden İngilizceye yapılan çevirilerinde farklı tercihler gözlemlenmektedir.

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Hikmet Çevirisi	Muallim-oğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Aslan Çevirisi	Tanış Çevirisi
kazan-ufak kazan	cauldron saucepan s.108	pot babypot s.79	cauldron baby saucepan s.42-44	pan small pan s. 64	cauldron pot s.20	cauldron s.53

Tablo 3: Nasreddin Hoca Fıkralarında “kazan” göstergesinin İngilizceye çevirileri

Best/Chambers İngilizce Türkçe sözlüğüne göre *Cauldron*, kazan anlamına gelmektedir ve yemek pişirmek için kullanılan büyük, yuvarlak metal tencere olarak tanımlanmaktadır (2001: 83). Sözlükte *pot* kelimesinin tencere, çömlek, çaydanlık, saksı anlamlarını içerdiği görülmektedir (2001:482). *Saucepan* için ise “uzun saplı tencere” tanımlaması kullanılmaktadır (2001: 559). Burada en yakın karşılık *cauldron* gibi gözükmektedir. Fakat belli bir kültürdeki büyük yuvarlak tencere kavramı başka kültürlerde farklı bir imajı da içeriyor olabilir. Bu noktada göstergeyi ortaya çıkaran önemli bir unsur olarak resim kullanımının da anlamı güçlendiren bir uygulama olduğu söylenebilir. Muallimoğlu ve Hikmet çevirilerine bu detay eklenmişken diğerlerinde bu detaya yer verilmediği görülmektedir. Bu fıkra aynı zamanda Anadolu’nun en güzel âdet ve geleneklerinden olan “Verilen tabağın boş gönderilmemesi” yani yapılan iyiliğin karşılıksız bırakılmaması geleneğini de gözler önüne sermektedir. Ancak, çevirilerde bununla ilgili bir bilgi yer almadığı gözlemlenmektedir.

Örnek 3:

Nasreddin Hocanın “Yorgan gitti kavga bitti” fıkrası ise hem kültürel belleğin devamını sağlayan semboller hem de kültürel bellek açısından değerli bir örnektir. Yorgan hırsızlığın yoğun olarak yaşandığı 13.yüzyıl Anadolu’sunda değerli bir üründür. Kömürcü bu konuyla ilgili olarak yorganın o döneme ait minyatürlerde evliliği sembolize ettiği bilgisini vermektedir (Kömürcü, 2005: 76). Dolayısıyla yerine kullanılacak başka bir kelime bu sembolik anlamı veremeyecektir. Bugün bile Anadolu’nun pek çok köyünde gelin olacak kıza, damada çeyiz olarak yorgan hazırlanır. Günümüzde sayıları az da olsa yorgancılık bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir. Bu kültürel geleneğin yaşatılması bu bilgilerin muhafaza edilmesine bağlıdır. Fıkranın Türkçeden İngilizceye çevrilmiş örneklerine bakıldığında bazı çevirmenler yorgan anlamına gelen *quilt* kelimesini kullanmışlar, bazıları ise yorgan terimini battaniye anlamına gelen *blanket* kelimesi ile karşılamaşlardır. Bu kelime ile aynı

sembolik anlamın sağlanamayacağı ortadadır. Çevirilerin hiçbirisinde yukarıda belirtilen dönemsel bilgilere rastlanmamıştır. Muallimoğlu, “Yorgan gitti kavga bitti” ifadesinin Türkçede artık bir deyim olarak kullanılmakta olduğunu dipnotla belirtmiş ve deyimın açıklamasını yapmıştır. (Muallimoğlu,1998: 32)

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Hikmet Çevirisi	Muallim-oğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi
yorgan	quilt s.73	blanket s.32	blanket s.32	blanket s.29	bedcover s.113	quilt s.30

Tablo 4: Nasreddin Hoca Fıkralarında “yorgan” göstergesinin İngilizceye çevirileri

Farklı olarak Roome, çevirisinde yatak örtüsü anlamına gelen *bedcover* kelimesini kullanmıştır. Bu kelime de yorgan kelimesine yüklenen sembolik anlamları verememektedir. Semboller kültürel belleğin mekanizmasını oluşturan çok önemli göstergelerdir (Lotman, 2012: s.143). Bu göstergelerin başka bir gösterge ile değiştirilmesi ya da göstergenin çıkartılması sembolik anlamın ve sembolik anlatımın ardında saklı mizahın ve alt metinlerin de kaybolmasına neden olur.

Örnek 4:

İsim, unvan ve lakaplar da kültürü yansıtan unsurların başında gelir. Nasreddin Hoca fıkralarında da bu tür kullanımlara sık sık yer verildiği görülmektedir. Fıkralarda Efendi, Hoca, Sultan, Hakan gibi unvanlar geçerken Neuzubillah, Aksak Timur gibi lakaplar da yer almaktadır. İngilizce çevirilerde Nasreddin Hoca için daha çok *Hodja Effendi*, *İmam*, unvanları kullanıldığı görülmektedir. Timur için ise bazı çevirilerde *Sultan* unvanı kullanılsa da hedef kültür göz önüne alınarak *majeste*, *imparator* gibi aktarımlara da yer verildiği görülmektedir. Selçuklu döneminde devletin başı için Sultan, Hakan gibi unvanlar kullanılmıştır. Fakat imparator, majeste ya da Lord gibi ifadeler daha çok hedef kültüre yönelik kullanımlardır. Bu kullanımlara ait gözlemler şu şekildedir:

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Yağan Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Taniş Çevirisi
Sultan-Padişah	dear Sultan s.72	Timur Khan s.96	Sultan s.67	Tamburlaine s.160	Dear Sir s.21	Dear Emperor s.25

Tablo 5: Nasreddin Hoca Fıkralarında “unvan” göstergelerinin İngilizceye çevirileri

Örnek 5:

Fıkralarda yer alan o dönemin asayişini sağlayan askerlerden olan *subaşı* ifadesinin çevirileri ise şu şekilde yapılmıştır:

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Muallioğlu Çevirisi
subaşı	subaşı s.54	police magistrate s.174	the chief of police s.156	cavalary soldier s. 32	chief magistrate police commisioner s. 82

Tablo 6: Nasreddin Hoca Fıkralarında “subaşı” göstergesinin İngilizceye çevirileri

Akmenek, *subaşı* ifadesini kaynak metinde olduğu gibi bırakmış, dipnotla anlamına yönelik açıklamaya yer vermiş ve subaşı için polis, başkomser anlamlarına gelen *police superintendent* kelimesini açıklama olarak kullanmıştır. (1995:54). Diğer çevirmenlerin ise anlama yakın İngilizce aktarımları kullanmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Burada Lotman'ın ifadesiyle bakışsızlık durumu söz konusudur. Hedef kültürde “subaşı” kavramı dengi olmadığı için hedef kültürde var olan kavramlarla karşılamıştır. Akmenek'in çeviri tercihinde bu durumu göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

Örnek 6:

Nasreddin Hocanın başka bir fıkrası ise yaşadığı döneme ait bilgilerle doludur. Nasreddin Hocanın yaşadığı dönemde silah bıçak türü şeyler taşımak yasaklanmıştır. Fakat diğer taraftan o dönem silgi olmadığı için kâğıt üzerindeki bazı yanlışlar da bunun için özel yapılmış olan bıçak türü araçlarla kazınarak düzeltilmekte idi.

Bir gün Nasreddin Hocayı askerler yatağan bıçağıyla yakalarlar. Bıçak taşımamanın yasak olduğunu bilmiyor musun diye sorduklarında Hoca “Fakat ben bunu kitaplardaki hataları düzeltmek için kullanıyorum” der. Neden bu kadar büyük bir bıçak kullandığımı sorduklarında ise şu cevabı verir: “Çünkü hatalar o kadar büyük ki ancak bununla silinir.” Yatağan kılıçları ve bıçağı Türk kılıcı, Türk bıçağı olarak bilinir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde subaşı askerleri tarafından da kullanılmıştır. Denizli'nin ilçesi “Yatağan” da üretildiği için bu ismi aldığı söylenmektedir (kulturportali.gov.tr, 2019).

Kelimenin Türkçeden İngilizceye çevirilerine bakıldığında çevirmenlerin kiminin yatağan yerine sadece bıçak, kimininse silah kelimesini kullandığı görülmektedir. Yatağan ifadesini kullanan çevirmenler de olmuştur. Gözlemlenen sonuçlar şöyledir:

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Yatağan	weapon knife s. 72	Yataghan s.114	a heavy curved knife yataghan s. 3	A knife s.83	A big, curved knife s.33

Tablo 7: Nasreddin Hoca Fıkralarında “yatağan” kültürel öğesinin ve dönemsel bilgisinin İngilizceye aktarımı

Yağan, yatağanı büyük bir bıçak şeklinde açıklamış, fıkranın başında döneme ilişkin olarak “Timur zamanında kimsenin bıçak taşımaya izin verilmezdi” ifadesine yer vermiştir (1972: 83). Akmenek Nasreddin Hoca zamanında bir dönem silah taşımamanın yasak olduğunu belirtmiş, hataları bununla düzeltmeye çalıştığını söylerken fıkranın içinde kısmen de olsa bu bilgiye yer vermiştir. Eraslan ise Hocanın medreseye giderken yakalandığını söylemiş ve yatağanı büyük, kavisli bir bıçak olarak tasvir etmiştir. Fakat “yatağan” kelimesine çevirisinde yer vermemiştir.

N. Muallimoğlu ve Gömlüksiz çevirilerinde “yatağan” kelimesini İngilizce yazılışı göz önüne alarak “yataghan” şeklinde tercüme etmiştir. Muallimoğlu bir cümlesinde herhangi bir silah taşımamanın katı bir biçimde yasaklandığı bilgisini vermiş, yatağan kelimesini cümle içerisinde “ağır kavisli bıçak” şeklinde tanımlamış, bele takıldığını söyleyerek aslında bir kılıç türü olduğunun da altını çizmiştir. (1998: 3). Gömlüksiz ise fıkranın başlığı için “silgi olarak kullanılan yatağan” ifadesini kullanmıştır. Gömlüksiz çevirisinde halkın silah taşımamasının yasak olduğunu belirtirken yatağan için parantez içi açıklama getirerek “bir tür kavisli, eğimli pala” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca o dönem hataların düzeltilmesi ile

ilgili olarak dipnot bilgisine başvurmuş, “İnsanlar önceleri kitaplardaki ve defterlerdeki hataları kazırdı” ifadelerine yer vermiştir (2010: 114).

Örnek 7:

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında geçen kavuk, 13.y.y da statüyü belirleyen, sarılış şekli, kumaşının rengi ve türüyle farklı kişiler ve kesimler tarafından kullanılmış bir giyim eşyasıdır. Fıkraların çevirilerine bakıldığında kavuk kelimesinin aynı anlamı karşılamayan *turban* kelimesi ile çevrildiği görülmektedir. Kavuk ve türbanın bu dönemsel bilgiler ışığında aynı işleve sahip olmadığı ve aynı sembolik anlamı veremediği görülmektedir.

Kaynak Metin	Yağan Çevirisi	Tanış Çevirisi	Muallim-oğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Kavuk	Turban s.50	Turban s.65	turban s. 114	turban s.163	kavuk s.12	Turban s.19	Turban s.24

Tablo 8: Nasreddin Hoca Fıkralarında “kavuk” göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Yapılan incelemede Aslan hariç tüm çevirmenlerin kavuk yerine *turban* karşılığını kullandığı görülmektedir. Bununla beraber Aslan *kavuk* kelimesini kaynak kültürde yer aldığı şekliyle bırakmış, kitabın arka sayfasındaki küçük sözlük kısmında kelimenin açıklamasına şu şekilde yer vermiştir: “a kind of turban which looks like a hat and which religious men wear during the Ottoman Empire.” (Küçük, 2007:32).

Örnek 8:

Nasreddin Hoca fıkralarında günümüzde kullanımı azalmış, gelişen teknoloji ve yeniliklerle zihinde yarattığı görüntüsü değişmiş birçok kelimeye de rastlamaktayız. Yüklük, tellal, hamal bu kelimelerden birkaçıdır. Yüklük Anadolu köylerinde yatak, yorgan, yastık gibi eşyaların saklandığı bölmeli bir alandır. Günümüzden bugüne kadar hikâye, fıkra gibi sözlü eserler veya gelenekler yoluyla gelmiş olan bu kelime az da olsa hâlâ kullanılmaktadır.

Çevirmenler bu kültürel öge için benzer birtakım karşılıklar bulmaya çalışmışlardır. Kelimenin çevirilerinin şu şekilde olduğu gözlemlenmiştir:

Kaynak Metin	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
Yüklük	cupboard! s.78	closet s.34	cupboard s.66	Closet s.83

Tablo 9: Nasreddin Hoca Fıkralarında “yüklük” göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Akmenek kelime için *cupboard* kelimesini tercih etmiştir. Best/Chambers İngilizce -Türkçe sözlüğüne göre *cupboard* kelimesi “rafları ve kapıları olan bir şey depolamak için kullanılan ahşap dolap, büfe şeklinde tanımlanmaktadır (2001: 136). Muallimoğlu da çevirisinde *cupboard* karşılığını tercih etmiş ve resme yer vermiştir. Eraslan ve Gömleksiz ise *closet* kelimesini kullanmışlardır. Aynı sözlükte *Closet*,

gömme dolap olarak tanımlanmaktadır. (2001: 99). Bu kelime de anlamsal olarak daha yakın bir kullanım olsa da kaynak kültürde kullanılan *yüklük* kelimesinin işlevsel anlamını karşılayamamaktadır.

Örnek 9:

13.yy. döneminde Anadolu kültüründe sıkça kullanılan bugün kullanımı azalmış *tellal*, *hamal* gibi kültürel bellek yoluyla günümüze gelmiş kelimelerin dönemsel bilgi ve açıklamaları verilmeden aktarılması fıkranın tam olarak anlaşılmasına sebep olabilir. Tellal, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "Bir şeyin satılacağını veya herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırarak kimse" şeklinde tanımlanmaktadır (1932: 2181). Nasreddin Hoca bir fıkrasında eşeğini satmak ister bu iş için bir tellal tutar. Fıkroda geçen tellal kelimesinin aktarımında çevirmenlerin çoğunun Türkçe karşılığı komisyoncu olan broker kelimesini tercih ettiği gözlemlenmektedir. Aslan ise çevirisinde satıcı anlamına gelen seller kelimesine yer vermiştir.

Kaynak Metin	Aslan Çevirisi	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
Tellal	Seller s.30	broker s.123	broker s.121

Tablo 10: Nasreddin Hoca Fıkralarında "tellal" göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Tellalın dönemsel özellik ve işlevi ile günümüzdeki komisyoncunun özellik ve işlevi benzer olsa da dönemsel herhangi bir açıklama yapılmadığı gözlemlenmektedir. Kültürel belleğimizde yer alan bu kelime Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasıyla günümüze taşınmıştır gelecek nesillere ve diğer kültürlerle taşınması da ancak kelimenin aktarılması ve kullanımıyla mümkün olacaktır.

Örnek 10:

Benzer durum, yaşadığımız dönem ve Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemle farklılık gösteren *hamal* kavramı için de geçerlidir. Hamal Anadolu'da, halkın yük taşımak için tuttuğu sırtında küfe adı verilen uzun sepeti olan kişidir. Bugün daha çok otellerde, hava alanlarında görev yapan bu kişilere İngilizcede *porter* adı verilir. Porter, "taşıyıcı, hamal" anlamlarına gelmektedir. Fakat, Nasreddin Hoca'nın yaşadığı 13.y.y dönemiyle günümüzdeki *hamal* figürü pek örtüşmemektedir. O zaman küfesiyle sokak sokak dolaşan *hamal* figürü bugün belli bir alanda taşıma arabası ile bu görevi yerine getirmektedir. Bu noktada dönemsel bilgi olarak resim kullanımının önemi de ortaya çıkmaktadır.

Fıkroda geçen hamal kelimesinin aktarımında incelenen eserlerdeki çevirmenlerin tümünün Türkçe *porter* kelimesini tercih ettiği gözlemlenmektedir

Kaynak Metin	Hikmet Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Yağan Çevirisi
hamal	Porter s.75	Porter s.15	Porter s.30	Porter s.105

Tablo 11: Nasreddin Hoca Fıkralarında "hamal" göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kelimenin, Nasreddin Hoca'nın dönemindeki hamal görüntüsü ile aynı olmadığı bilgisine dair gösterge ise Hikmet'in hazırladığı ve İngilizceye aktarmış olduğu kitapta hamalın sepeti (küfesi) "porter's basket"

ifadesi ile verilmiştir. Kabacalı'nın kitabında ise bu bilgi, sırtında küfesiyle döneme özgü bir hamal resmi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme

Lotman için göstergelere kavramı tarihi, kültürü, o kültüre ait sembolleri, gelenek görenekleri içine alan bir anlam evrenidir. Bu evrenin en önemli mekanizmalarından biri sembollerdir. Semboller içinde önemli metinleri saklayan ve kültürel belleğin devamını sağlayan değerlerdir. Sembolik anlatımın kullanıldığı Nasreddin Hoca fıkraları da bugün unutulmaya yüz tutmuş inanış, âdet, gelenek ve görenekleri, dönemsel bilgileri günümüze taşımaktadır. Lotman'ın bakışsızlık kavramı, iki farklı kültürdeki kavramların simetrisinin yani anlam karşılığının olmamasını ifade eder. Nasreddin Hoca fıkraları folklorik metinlerdir ve bünyesinde birçok kültürel unsur bulundurulur. Çoğu zaman kültürel farklılık sebebiyle hedef kültürde karşılığı bulunmayan bu unsurların çevirisi zorlaşır hatta imkânsız hale gelir. Bu durumda kelimenin kaynak kültürde olduğu gibi bırakılması veya dipnot, parantez içi açıklama, önsöz, resim gibi yöntemlerle sergilenmesi gerekebilir. Bu tür yöntemlerin çeviriyi zenginleştirdiğini düşünen Lotman bu unsurların aynı zamanda kültürel belleğin devamını sağladığını düşünmektedir.

Çalışmanın uygulama örnekleri bölümünde yer alan fıkra örneklerinde kültürel öğelerin aktarımında karşılığı bulunmayan kavramların çevirilerinden kaçınıldığı, bazılarının aynen aktarıldığı fakat yeterince açıklama ve bilgi sunulmadığı, bazılarının hedef kültürde var olan benzer kavramlarla karşılandığı veya değiştirildiği gözlemlenmiştir. Nasreddin Hoca fıkraları önce irdelenmesi ve çözümlenmesi daha sonra çözümlenen veriler ve bilgiler ışığında çevrilmesi gereken nitelikte metinlerdir. Bu noktada tarihi bir kişilik olarak Nasreddin Hoca'nın ve döneme ait pek çok kültürel ve tarihi bilgi içeren fıkralarının iyi anlaşılması ve başka kültürlerle doğru ve eksiksiz aktarılabilmesi için göstergelerin doğru okunması, sembolik anlam ve değerlerin kavranması önkoşuldur; bu da göstergebilimin katkısıyla gerçekleşecektir.

Kaynakça

- Babacan, E. (2010) Nasreddin Hoca. (Çev. D. Bilgen Gömleksiz). İstanbul: Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık.
- Başgöz, İ. (1997, Haziran). Nasreddin Hoca Hikâyeleri (Tarihsel Gelişme içinde bir Konular Analizi. [Nasreddin Hoca Özel Sayısı]. *Toplumbilim Dergisi*, (6),25-47.
- Benveniste, E. (1994). Genel Dilbilim Sorunları. (Çev. Erdim Öztokat). İstanbul: Yapı Kredi.
- Bilik, N. (2004) Nasreddin Hoca Fıkralarının Pakistan'daki Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Mukayesesi. *Nüsha Dergisi*. 15(4): 53-62.
- Duman, M. (2008). Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası. İstanbul: Heyamola Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/Dr_Mustafa_Nasreddin_Hoca_ve_1555_Fıkrası.
- Erdoğan, T. (2014) The Selected Tales of Nasreddin Hodja. (Çev. Deniz Tanış). İstanbul: Rumuz.
- Hengirmen, M. (1995). Nasreddin Hodja Stories. (Çev. Gözde Akmenek). Ankara: Engin.
- Hikmet, M. (1959). One day the Hodja. Ankara: Tarhan Matbaası.
- Kabacalı, A. (2006) Nasreddin Hodja. (Çev.Nüket Eraslan. İstanbul: Net Turistik.
- Küçük, D. (2007). Selected Stories of Nasreddin Hodja. (Çev.Havva Aslan). İstanbul: Profil.
- Kömürcü, G. (2005). Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Lotman, Y. M. (1990). *Universe Of The Mind: A Semiotic Theory of Culture*. (Trans. Ann Shukman). Great Britain: Indiana University Press.
- Lotman, Y. M. (2012) *Düşünen Dünyaların İçinde: İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih*. (Çev.Sabri Gürses.). Ankara: Bilgesu.
- Muallimoğlu, N. (1998). *The Wit and Wisdom of Nasraddin Hodja*. İstanbul: MEB.
- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Özcan, H. (2005). *Nasreddin Hoca Fıkralarının Tasavvufi Yönü*. Yağmur Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi (6). Erişim adresi: <https://www.scribd.com/document/333776408/0828-Nasreddin-Hoca-Fikralarinin-Tasavvufi-Yonu-Huseyin-Ozcan>
- Özçelik, M. (2017). *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*. Konya: Akşehir Belediyesi Kültür.
- Özdemir, N. (2010). *Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca*. *Milli Folklor Dergisi* (87): 27-40. Erişim adresi: <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=87&Sayfa=24>
- Özdemir, N. (2011). *The Philosopher of Philosophers Nasreddin Hodja*. (Çev. M. Angela Roome). Ankara: Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publications.
- Saussure, F. D. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Saussure, F. D. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*. (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İthaki.
- Tasnâdi, E. (1996). *Maceristandaki Nasreddin Hoca*. *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri*. 24-26 Aralık. (s.179-188). İzmir.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*, 9. Bsk. Ankara: TDK.
- Yağan, T. (1972). *Stories of the Hodja*. İstanbul: Önay Matbaası.